

De vaste commissie voor Defensie heeft een aantal vragen en opmerkingen voorgelegd aan de aan de Minister van Defensie over de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD), in het bijzonder over het openbaar jaarverslag van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) over het jaar 2019 (Kamerstuk 29 924, nr. 201), de hoofdlijnen van het MIVD- jaarplan 2020 (Kamerstuk 29 924, nr. 196) en de Jaarplanbrief MIVD 2021 (Kamerstuk 29 924, nr. 206).

De voorzitter van de commissie,
Aukje de Vries

De adjunct-griffier van de commissie,
Mittendorff

I. Vragen en opmerkingen vanuit de fracties

De leden van de VVD-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de stukken betreffende de MIVD en hebben hier geen verdere vragen over.

De leden van de D66-fractie hebben met interesse kennisgenomen van het openbaar jaarverslag 2019 van het MIVD, de hoofdlijnen van het MIVD-jaarplan 2020 en de jaarplanbrief MIVD 2021. Deze leden hebben daar nog enkele vragen over.

De leden van de D66-fractie lezen dat vanuit landenperspectief de grootste dreigingen nog steeds vanuit Rusland en China komen. Daarbij lopen deze landen, met name China, al jaren hard in op Nederland en haar bondgenoten als het gaat om technologische ontwikkelingen. Ook Rusland is hard op weg met bijvoorbeeld hypersonische wapens. De leden van de D66-fractie vragen in hoeverre deze dreiging al reëel is? Is de NAVO toegerust op een dreiging van hypersonische wapens? Is er al sprake van een early warning met betrekking tot dit nieuwe wapensysteem? Zijn er bondgenoten in de NAVO die ook bezig zijn met de ontwikkeling van hypersonische wapens?

De leden van de D66-fractie maken zich zorgen over de berichten over China en spionage. De leden van de D66-fractie vragen of er signalen dat er gespioneerd wordt in het Nederlandse onderwijs zijn, bijvoorbeeld via Confucius Instituten? Ook het bedrijfsleven, via overnames of investeringen is een doelwit. Moet hier voornamelijk worden gedacht aan Nederlandse bedrijven die ook een afdeling hebben in China?

De leden van de D66-fractie erkennen dat cyber inmiddels een ontzettend belangrijk domein is geworden voor de mensheid, zo ook in oorlogsvoering. Deze leden vragen hoe de MIVD de rol van cyber inschat bij een mogelijk volgend conflict? Is dit domein inmiddels net zo belangrijk als conventionele domeinen? Dezelfde leden vragen ook of de MIVD, of Defensie in bredere zin, in reactie op de vele hybride conflicten van de afgelopen jaren met name van Russische zijde, inmiddels een strategie heeft ontwikkeld tegen hybride oorlogsvoering? Zo nee, waarom niet? Zo ja, is dit in samenwerking met NAVO-bondgenoten? Deze leden vragen ook of de huidige strijd tegen de Islamitische Staat gezien kan worden als een hybride conflict, aangezien het om een niet-statelijke actor gaat die beweegt tussen verschillende landen.

De leden van de D66-fractie hebben enkele vragen over contraproliferatie. Deze leden vinden het goed dat er een contraproliferatie strategie is en vragen of er op dit vlak ook nieuwe dreigingen zijn? Zo wordt Syrië genoemd bij de lijst met landen die op zoek blijven naar kennis en goederen voor gebruik in hun eigen wapenprogramma's. Zijn er duidelijke signalen dat dit land een nucleaire ambitie heeft? Gaat dit dan om ontwikkeling of eerder om de handel in kernkoppen? Zijn er met betrekking tot dit soort landen ook risico's met betrekking tot niet-statelijke actoren?

In het Jaarplan 2020 lezen de leden van de D66-fractie dat de MIVD de inzet op spionage, beïnvloeding en sabotage op dit vlak heeft vergroot. Kan er al worden gesproken van concrete resultaten die deze verhoogde inzet teweeg hebben gebracht? Heeft deze inzet alleen betrekking tot activiteiten buiten de Nederlandse samenleving? Wordt er op dit vlak ook samengewerkt met Europese of Atlantische bondgenoten?

De leden van de D66-fractie lezen dat de Wiv voor enige problemen heeft gezorgd bij de MIVD, met name de implementatiefase en met betrekking capaciteit. Hoe staat het hier nu mee? Zijn er nog steeds capaciteitsproblemen? Er wordt in het kader van de Wiv ook gesproken over internationale samenwerking. De leden van de D66-fractie vragen de Minister in te gaan op wat hiermee wordt bedoeld?

De leden van de D66-fractie hebben meermaals hun zorgen geuit over een subcultuur bij defensie die gegrond is in rechts-extremisme. Er is hier eerder uitvoerig over gedebatteerd en de MIVD heeft een onderzoek gestart binnen Defensie. Hoe staat het hier mee? Zijn er harde bewijzen gevonden dat rechts-extremisme inderdaad een gevaar vormt in de cultuur van Defensie? Zijn er personen geïdentificeerd die dit kwalijke gedachtengoed vertolken? Hoe wordt de awareness en understanding gecreëerd, waar de brief naar verwijst?

De leden van de D66-fractie begrijpen dat er een gevaar schuilt in de autorisatie en auditie van aanbestedingen. De uitvoeringsorganisaties die hiervoor verantwoordelijk zijn dienen volgens deze leden van hoge kwaliteit te zijn. Hoe zorgt de MIVD ervoor dat hier geen lekken ontstaan? Heeft de steeds verder gaande Europese defensiesamenwerking gezorgd voor nieuwe instanties die bij dit proces betrokken zijn? Heeft de MIVD hier een duidelijk beeld van?

De leden van de D66-fractie lezen over de dreigingen van de COVID-19 pandemie. Zij vragen of er kan worden ingegaan op de concrete dreigingen die hieruit voortkomen? Worden hier aanvallen op de Nederlandse vitale infrastructuur bedoeld?

Tot slot vragen de leden van de D66-fractie naar het personeel en het materieel. In de Jaarplannen 2020 en 2021 wordt gesproken over de moeite die de dienst heeft met het aantrekken van expertise. Dit blijft een grote uitdaging, daarom vragen deze leden de Minister of hier een duidelijk plan voor is? Is er voor alle activiteiten van de MIVD goed en genoeg materieel zodat de officieren hun werk op het allerhoogste niveau kunnen uitvoeren? Aansluitend willen deze leden vragen hoe de internationale samenwerking van de MIVD met andere diensten is. Zijn er vaste partners waar veel mee wordt samengewerkt? Is er ook een Europese instantie waar steeds meer mee wordt gedeeld en samengewerkt?

De leden van de GroenLinks-fractie vragen of inmiddels een definitief een besluit is genomen over de verplaatsing van de satellietstations te Burum, aangezien het voornemen is dat de 3,5Ghz frequentie die deze stations gebruiken in 2022 beschikbaar komt voor gebruik voor 5G. Deze leden vragen of de Minister bereid is de vaste commissie voor Defensie, respectievelijk de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken, al dan niet vertrouwelijk, te informeren over de nieuwe locatie van door de MIVD gebruikte interceptiecapaciteit en daarbij behorende juridische kaders voor internationale samenwerking. Zo nee, waarom niet? De leden van de GroenLinks-fractie vragen of het, voor het verplaatsen van interceptiewerkzaamheden van de MIVD naar het buitenland, niet noodzakelijk is om een verdrag te sluiten met het betreffende land, en of een dergelijk verdrag niet aan de Kamer zou moeten worden voorgelegd ter goedkeuring.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen de Minister te bevestigen dat interceptie door de MIVD via stations in het buitenland ook onder de volledige werking van de Wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 valt.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen de Minister uiteen te zetten hoe het toezicht van de TIB en CTIVD, zowel formeel als op praktisch niveau, is geregeld bij interceptie via in het buitenland gestationeerde satellieten.

Met betrekking tot contra-proliferatie en andere wapenwedloop constateren de leden van de GroenLinks-fractie dat de MIVD in haar jaarverslag en jaarplannen terecht aandacht besteedt aan het gevaar van proliferatie van kernwapens. Ook in de ontwikkeling van andere soorten wapens, zoals drones en offensieve cybertechnologie, zien deze leden een gevaar voor de internationale rechtsorde en de vrede. De leden van de GroenLinks-fractie vragen in hoeverre de inwinning van inlichtingen door de MIVD over de ontwikkeling van (kern)wapensystemen in het buitenland

ook wordt afgestemd op strategische besluiten die defensie moet nemen over de verwerving van eigen defensiematerieel. Als voorbeeld noemen deze leden de verwerving van nieuwe onderzeeboten, waarvan de militaire relevantie grotendeels samenhangt met de internationale ontwikkelingen op het gebied van technologie waarmee onderzeeboten kunnen worden opgespoord.

Een ander relevant voorbeeld is wat de leden van de GroenLinks-fractie betreft de verwerving van nieuwe fregatten. Deze leden vragen of de MIVD expliciet naar informatie zoekt die relevant kan zijn voor besluiten om fregatten bijvoorbeeld uit te rusten met middelen ter bestrijding van ballistische en hypersonische raketten, die voor DMO relevant kan zijn. Met betrekking tot het budget van de MIVD betreuren de leden van de GroenLinks-fractie het dat de Minister bij de afgelopen begrotingsbehandeling wederom niet is ingegaan op het verzoek van deze leden om transparant te zijn over de uitgaven aan de MIVD. Deze leden hebben begrip voor geheimhouding bij evident gevoelige informatie, maar zien niet direct aanleiding om aan te nemen dat het openbaar maken van het budget voor de MIVD, desnoods binnen bandbreedtes, een onacceptabel risico zou vormen. De leden van de GroenLinks-fractie vragen de Minister of zij dit nader kan beargumenteren, mede in het licht van het belang van de Kamer om invloed uit te kunnen oefenen op de besteding van overheidsmiddelen. Informatie die vertrouwelijk wordt verstrekt aan de CIVD komt immers niet terecht bij de woordvoerders die de bestedingen bij Defensie controleren, aldus de leden van de GroenLinks-fractie.

Met belangstelling en verbazing hebben de leden van de SP-fractie de Kamerstukken die voorliggen bestudeerd. Belangstelling om te speuren naar diepere lagen en dubbele bodems, we zijn niet voor niks in contact met een «geheime dienst». En met verbazing, vooral over de zaken die we van de CTIVD moeten leren en die niet in deze stukken staan. Het blijft naar het oordeel van de leden van de SP-fractie een groot probleem dat belangrijke onderdelen van Defensie en Buitenlandse politiek zwaar gefilterd moeten worden bediscussieerd en uit het principe van democratische controle moeten worden gecontroleerd.

In het Jaarverslag 2019 wordt gesteld dat er «een spanningsveld» is tussen publieke rapportage en het werk van een inlichtingen- en veiligheidsdienst. De leden van de SP-fractie zijn van mening dat het niet een spanningsveld is, maar een regelrechte tegenstelling. De toevoeging in het verslag dat de openheid «beperkt» is, is een eufemisme. De gang naar de rechter is het minimale middel van de burger. De CTIVD het minimale middel van de volksvertegenwoordiging, aldus deze leden. Zij zijn nog steeds van mening dat daar nieuwe middelen voor openbaar debat over de MIVD moet worden gezocht. Er zijn te veel voorbeelden van zaken die in de media worden gemeld of besproken die door de Minister publiek onbespreekbaar worden verklaard. De leden SP-fractie herinneren aan het vorige algemeen overleg toen zij navraag deden naar berichten over het sluiten van de MIVD-post in Kaboel naar aanleiding van publicaties van een militair. Zowel de publicaties als de gevolgen voor de MIVD werden door de Minister voor het parlement zo klein mogelijk gemaakt. Een moeilijk te verdragen beleid omdat de details van dat beleid bekend zijn en ook een rol spelen in een groter verband, namelijk dat van operaties in Afghanistan. De leden van de SP-fractie vragen of de Minister alsnog bereid is toelichting te geven?

Het vorige algemeen overleg bespraken de leden van de SP-fractie de noodzaak voor het openbaar manier van de Aanwijzing SG A/978. De publicatie daarvan heeft een stimulans opgeleverd voor het bewustzijn van militairen dat ze het recht vrijuit te spreken, ook als het over zaken gaat die gevoelig liggen bij de MIVD of bij de CDS. Dat achten de leden van de SP-fractie een voordeel dat voortvloeit uit hun aanhouding over

deze Aanwijzing. De leden van de SP-fractie verwachten een veel actiever opstelling van de regering over openheid. Onlangs, op 20 januari 2021, stelde scheidend CDS admiraal Bauer dat geheime operaties geheim moeten blijven. De leden van de SP-fractie stellen dat ook hier het gesprek via de pers gaat. De admiraal komt niet in de Kamer debatteren. De Kamer staat altijd op achterstand als de Minister dat geheime beleid van de CDS niet wil toelichten, aldus deze leden. Dat is naar het oordeel van de leden van de SP-fractie een relevante kwestie naar aanleiding van de uitspraak «inzet van geheime militaire eenheden is een principe». Tot nu toe heeft niemand in de Kamer dat principe onderuit gehaald. En deze leden achten democratie zeker een belangrijker principe. Al sinds 2000 is onder auspiciën van artikel 100, lid 2, Grondwet het beleid voor geheime operaties. Dat beleid dat ook door de WIV 2017 wordt gesteund, is nog nooit verantwoord. Kritiek op onderdelen wordt persoonlijk gemaakt (mariniers in De Punt, vliegeniers boven Irak/Syrië) door burgers, advocaten of sommige politici omdat het beleid hermetisch gesloten is. Dat moet veranderen, anders gaat het debat via de krant en komt het altijd een beetje beteuterd over. De leden van de SP-fractie vragen hierover een reactie van de Minister.

De leden van de SP-fractie waarderen het werk van de CTIVD en vragen de Minister te reageren op de kritiek. Vooral het punt dat de WIVD 2017 volgens deze leden nog steeds niet goed wordt toegepast, waarbij het gaat om het gebruik van «bulkdatasets». Afgelopen maanden heeft de CTIVD vastgesteld dat ook de MIVD de wet WIV 2017 niet goed uitvoert en dat de Minister opdracht krijgt daaraan te werken. De leden van de SP-fractie wat de rol en het belang van de MIVD is in het verzamelen van bulkdatasets en waarin de belangstelling verschilt van de AIVD? Deze leden vragen wat gaat de Minister gaat doen met de kritiek van de CTIVD. De leden van de SP-fractie nemen aan dat de aankondigde investeringen in de komende jaren in ICT ter waarde van 20 miljoen euro een ander beleidsveld is dan de 20 miljoen euro voor offensieve cyberacties. Of is dat niet het geval, zo vragen zij?

De leden van de SP-fractie vragen de Minister toe te lichten wat de betekenis is van de «impact van COVID-19» op de informatiepositie van de MIVD. Wat zijn de risico's dat «de inlichtingenpositie op een verantwoord niveau» blijft. Gaat het om ziekte en dood door COVID van formele of informele medewerkers? Zo nee, wat dan, zo vragen deze leden?

Een van de toezeggingen in het algemeen overleg MIVD van 3 juli 2019 was te melden in het jaarverslag over 2019 hoeveel gevallen van rechts-extremisme er waren. «In 2019 heeft de MIVD een tweetal gevallen onderzocht van mogelijk rechts-extremisme. Dit heeft geen dreiging tegen de krijgsmacht aan het licht gebracht.» De leden van de SP-fractie vragen waarom van «mogelijk» rechts-extremisme wordt gesproken? Hoe zijn deze zaken afgehandeld? Kan de Minister stellen dat er geen rechts-extremisme in de krijgsmacht is?

De leden van de SP-fractie delen de noodzaak dat proliferatie van massavernietigingswapens zeer ongewenst is. Sinds enige tijd, 2019, bestaat de gezamenlijke Unit Contra Proliferatie (UCP) die onderzoek doet naar landen die worden verdacht in strijd met die verdragen te handelen. Deze leden vragen wat daarvan de resultaten zijn en wat de waarborgen zijn dat een geval van Nederlandse medewerking indertijd aan proliferatie van kernwapens van Pakistan, wordt voorkomen. De leden van de SP-fractie vragen de Minister dat toe te lichten.

De leden van de SGP-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de stukken bij het schriftelijk overleg over de MIVD. Zij hebben de volgende vragen en opmerkingen.

In de Jaarplanbrief MIVD 2021 staat dat spionage, beïnvloeding en sabotage een ernstige dreiging blijven voor Nederland en zijn bondgenoten. Daarbij worden Rusland en China expliciet genoemd. Is er sprake

van een toename van vijandige activiteiten van genoemde landen op dit terrein, zo vragen de leden van de SGP-fractie? Welke doelen lijken hiermee voornamelijk te worden beoogd?

Het Jaarplan voor 2020 vermeldde dat de MIVD onderzoek doet naar Afghanistan, Syrië en Irak. Het Jaarplan voor 2021 noemt deze landen niet. De leden van de SGP-fractie vragen of dit een wijziging inhoudt van de geografische focus voor 2021, en zo ja, hoe dit zich verhoudt tot de mogelijkheid van een wederopstanding van terreurgroepen zoals IS in Irak en Syrië. Hoe wordt met een dergelijk scenario rekening gehouden?

De MIVD en de AIVD doen samen onderzoek naar landen die ervan worden verdacht dat zij werken aan het ontwikkelen van massavernietigingswapens. In dit kader wijzen de leden van de SGP-fractie op het gevaar van de ontwikkeling van een nucleair wapen door Iran. Recent gaf de hoogste Israëlische legerbevelhebber zelfs aan paraat te zijn voor een aanval op Iran om nucleaire proliferatie te voorkomen. Hoe wordt de informatie van onze inlichtingendiensten betrokken bij het bepalen van de Nederlandse positie en (diplomatieke) inzet richting Iran, zo vragen de leden van de SGP-fractie? Wordt op dit thema samenwerking gezocht met bijvoorbeeld Israëlische en Amerikaanse diensten?

De MIVD onderzoekt in 2021 spionage- en cyberactiviteiten van vreemde mogendheden tegen de Nederlandse Defensie-industrie. De leden van de SGP-fractie vragen wat in de praktijk de aard en omvang is van spionage of zelfs diefstal van hoogwaardige kennis en technologie bij de Nederlandse defensie-industrie door buitenlandse actoren. Deze leden vragen of een overzicht of indicatie kan worden gegeven. Heeft de MIVD tevens nadrukkelijk aandacht voor Nederlandse bedrijven die technologieën ontwikkelen die meer indirect gebruikt (kunnen) worden voor militaire- of veiligheidsdoeleinden, zoals surveillance? Zo nee, waarom niet, en bestaat er dan noodzaak de inzet in dezen alsnog te wijzigen?

Vanwege de samenhang tussen binnenlandse en buitenlandse veiligheid achten de leden van de SGP-fractie de samenwerkingsagenda van de AIVD en MIVD van groot belang. In hoeverre spelen onder meer de opkomst van nepnieuws en «deep fake» videotechnologie een rol in de activiteiten van deze diensten? Bestaan er aanwijzingen dat ook statelijke actoren zich van dergelijke middelen bedienen teneinde de Nederlandse democratie en samenleving te beïnvloeden of ondermijnen? Heeft dit de aandacht in het kader van de aankomende Tweede Kamerverkiezingen, zo vragen de leden van de SGP-fractie?